Sári László

Jókai és a kínai katonák

„…ugyan bátyám honnan a pokolbul veszed az ideát?"

Jókai Mór nagy szemfényvesztő volt, akár azt is bátran kijelenthetjük, hogy nagy csaló. Nem szégyen, a csalás szorosan hozzátartozik az írómesterséghez. A nagy mesélő mérhetetlen és olykor szertelen, romantikus fantáziája pedig nem egyszer ejtette zavarba már a kortársakat is. Ezért tette fel neki a kérdést egy este – talán kissé idegesen – *Mikszáth Kálmán* is a klubban, hogy *„ugyan bátyám honnan a pokolbul veszed az ideát azokhoz a leaotungi emberkékhez?"*

Kikhez? – kérdezheti csodálkozva, aki még nem ismeri *„a magyar irodalom legandalítóbb meséjét"* (ezt is Mikszáth mondja), azaz nem ismeri Jókai *A leaotungi emberkék* című, 1890-ben írt novelláját. Mert ez az írás aztán tényleg úgy csűri-csavarja a régi kínai történetet, hogy ember legyen a talpán, aki első olvasásra nem veszíti el a szálat, és talán a türelmét is. Aki végig tudja, hogy ki kicsoda, mi micsoda, és azt is érti, mi a célja vele az írónak.

Hát az a célja, hogy elhitesse az olvasóival, amit az emberi képzelet mindig és mindenütt a világon nagyon szeretett hinni, hogy van valahol a világon egy boldogságország (vagy legalább egy kis sziget), ahol az emberek szépek és derűsek, valamint hosszan, gondtalanul és békességben élnek. A boldogságnak ez a birodalma lehet akár egy kicsit képzeletbeli is, de még szebb lenne, ha valóság volna.

Egyelőre ott tartunk, hogy a boldogságországok manapság sokkal inkább képzeletbeliek, mint valóságosak, és bizony éppen eddig jutott Jókai kora, a romantika is. De hogy mást ne mondjunk: pontosan ennyi telt egykor a mitológiák költőitől is. A mitológiai történetek boldog hősei is kizárólag képzelt világok szereplői lehettek, egyetlen kor valóságában sem találták volna a helyüket. De ha így van, akkor is: teremtsünk legalább mesebeli szép világokat és boldog hősöket, vigasztaló érzés tudni róluk, osztozni képzeletbeli jósorosukban. Így gondolták mindenkor a költők, és örömmel tárták elénk képzeletük szépséges tájait.

Így születtek hát a mitológiák, a népmesék, a mondák, így születtek később a műköltészet „andalító meséi". És amikor itt, a nyugati világban már ezekben sem nagyon hittünk, milyen jó volt átlesni a távoli Kelet irodalmába, hátha ott valóságosabbak a mesék, hihetőbbek a jövő szép ígéretei. Egy ilyen bizakodó keletre pillantás teremthette meg

Jókainál a leaotungi emberkék történetét is, és ugyanezzel a bizakodó hittel mondja a mese végén az író, hogy most már örökké élni fog bennünk a hit, hogy *„van a nagy «mennyei birodalomban» egy darab föld, a melyen boldog emberek laknak. S ilyen emberek fognak lakni az egész földön tízezer esztendő mulva"*.

A leaotungi emberkék története azt mondja el nekünk szép hosszan és csodásan, hogyan él a világtól elzárva, nagy boldogságban ez a nép a régi Kína óriás hegyei mögött, hogyan őrzik lakói e tartomány háborítatlan csendjét és békéjét. Csupa-csupa szépség, „andalító mese" (tényleg nincs rá jobb szó) ez a Jókai tollával rajzolt világ.

Csakhogy egy ilyen túlságosan is szép, cifra mesét nem könnyű ám előhúzni a mesetarisznyából, még annak sem, akinek van ilyenje. Ritkán akad benne efféle történet. Persze, hogy Mikszáth se hagyta annyiban, levelezésbe kezdett Jókaival a „kérdésről". Jókai megpróbált mellébeszélni, mert ugyan ki árulná el, mi a valóság és mi a fantázia a meséjében.

„Hát egyszer – kínomban – arra a gondolatra jöttem, hogy milyen derék dolog volna, ha ezek az apró emberkék, akik erre a tarokkra vannak festve, megelevenednének" – írta Mikszáth kérdésére válaszul Jókai. Azokra a színes figurákkal teli kártyalapokra gondolt, amelyekkel a klubban együtt játszották a tarokkpartikat Mikszáthtal, és amelyeket éppen ezért Mikszáth is ugyanolyan jól ismert, mint ő. Csakhogy a fiatalabb írótárs nem érte be ennyivel, azonnal és kissé mérgesen visszaírt: *„Kedves bátyám! Olvastam hozzám írt leveledből a leaotungi emberkék eszméjét honnan vetted, de engem nem viszel tévútra. Szép, épületes tudománynak tartom a tarokkot magam is, de azt már kötve hiszem, hogy beszély-témák bugyognának belőle."*

Nyilván igaza van Mikszáthnak, egyáltalán nem valószínű, hogy a tarokklapok figurái súgták a kínai mesét Jókai fülébe. Sokkal inkább úgy lehetett, hogy Jókai – mivel mindig is szívesen „nézelődött" a régi Kína irodalmának tájain, akár igaz történetekkel találkozott, akár „chinai furcsaságokkal", igencsak élvezte ezeket a különös találkozásokat. (A *Chinai furcsaságok* különben éppen egyik írásának a címe, amely az Üstökös c. lap 1863. évi 23. számában jelent meg.) De nemcsak hébe-hóba, ritka alkalmanként került ki a tolla alól kínai tárgyú írás, ilyenekből (versekből, szépprózából és cikkekből) egész kötetnyit állíthatnánk össze.

Ezért eshetett meg igen könnyen, hogy Jókai – akár német, akár magyar nyelven –több olyan régi kínai történetet is olvasott, amelyek a

kínai boldogságországokat írták le. Egyik cikkében utal is rá, hogy akadt dolga ilyen kiadványokkal: *„régi évkönyvekben egész halmazát fedeztem fel azon jegyzeteknek, mik kínai népmondákból gyűjtettek össze"*. Ezek között több olyannak is kellett lennie, amelyek némiképp megegyeztek a leaotungi emberkék országának történetével. Persze saját meséjét aztán Jókai alaposan kiszínezte, számos epizóddal gazdagította.

Az egyik ilyen, a leaotungi emberkék történetéhez leginkább hasonlító mesét éppen annak a *Tao Jüan-ming*nek (366–427) tulajdonítják a sinológusok, aki a régi Kína egyik legismertebb, legjelentősebb költője volt. Vagy, ha ez a történet nem egyenesen az ő tollából származik, mert ez is feltehető, akkor is annyi biztos, hogy az általa összeállított gyűjteményből ismeri a széles nagyvilág. A mese címe *Az őszibarackvirágos forrás,* Kara György fordításában magyarul is olvasható (*Klasszikus kínai elbeszélések,* Európa Kiadó, 1962, 14–15. oldal).

Szóval az igazság nagyjából az lehet, hogy egy ilyenféle leírás kerülhetett Jókai kezébe, ebből „vette az ideát" a leaotungi emberkékhez. Az író már pályája kezdetén igen élénken érdeklődött távoli világok iránt, szívesen olvasott, és ugyancsak szívesen fantáziált róluk. Jókai indulását erősen jellemzik a *„keleties novellatémák"* – írja róla *Staud Géza* az *Orientalizmus a magyar romantikában* című kötetében. Aztán így folytatja: *„Nevét a* Nepean sziget *c. novellája tette ismertté a közönség előtt (Életképek 1845. II.). Az egzotikus milieu-t ő is csak azért keresi, hogy hallatlanul gazdag fantáziája kiélhesse magát a szertelenségekben. 1869-ben Gyulai Pál szemére is veti, hogy egzotikus helyeken barangol regényeiben, pedig addig még nem járt Magyarország határain kívül. A Nepean szigetben egész halmazát adja az egzotikus növényneveknek, s az így megteremtett flórában helyezi el romantikus alakjait."*

*

De van ám A leaotungi emberkék című novellának egy másik titka is, amit Mikszáth Kálmán már nem is mert megpiszkálni. Ha Jókai egyáltalán nem hajlandó beszámolni a mese ideájának forrásáról, akkor konkrét kérdést végképp értelmetlenség lenne föltenni neki – gondolta joggal. Ám azóta is többeket izgat a kérdés, hogy vajon honnan vette 1890-ben az író a kínai „kőhadsereg" említésének gondolatát ebben a novellában. Hiszen a Kínai Népköztársaság Hszian nevű városának határában, a föld alatt rejtőző cseréphadsereget csaknem egy kerek évszázaddal később találták meg a régészek. Akkor is véletlenül: 1974 tavaszán kútásó parasztok akadtak rá a földben egy életnagyságú

szoborra, amely egy tökéletesen megformált ókori harcost ábrázolt. Ezután jöttek a régészek és a muzeológusok, akik kiderítették, hogy nem egyetlen katona szobráról van itt szó, hanem egy egész kőhadseregről, mindenestül körülbelül nyolcezer figuráról.

Ami ebben a kérdésben Jókait illeti: találunk A leaotungi emberkék-ben két olyan idevágó mondatot, ami már a sinológusoknak is szemet szúrt. Azóta is többeket izgat, keresik rá a magyarázatot. Amikor a törté-net elején a novella költött főhősének, Csia Csingi császárnak egy tudós mandarin elmeséli a császári család történetét, konkrétan kitér a sokkal később megismert kőhadseregre. A kritikus szövegrész így szól: *„A nagyapád, Ani Lui császár azon időben nagyon el volt foglalva a tatárok elleni háborúval; sok vereséget szenvedett; utoljára úgy elbúsulta magát, hogy kőből faragtatott magának tízezer harcost. Ezzel a kőhadsereggel vette magát körül; azt nem nyilazhatták le a tatárok."*

Az idézett szöveg szereplői közül a nagyapa, vagyis Ani Lui császár neve a szakértők szerint azonosíthatatlan, vagyis nyilvánvalóan az író fantáziájának terméke. Viszont a többi szereplő, a tatárok népe és a kőből faragott tízezer harcos elég jól azonosítható: a tatárok nyilván a nyugati határ felől kínai területre rendszeresen be-betörő nomádokat (kínai szó-használattal *barbárokat)* jelentik, a kőből faragott tízezer vitéz pedig a később világszenzációt keltő kínai cseréphadsereg figuráival lehet azonos. Őket – ma már köztudottan – Kína első császára, *Csin Si Huang-ti* (i. e. 259–i. e. 210) akarata hívta „életre", azzal a céllal, hogy halála után majd sírba költöző lelkének békéjét szolgálják.

Az uralkodók és a nagyhatalmú előkelőségek temetkezési szokásai mindenekelőtt az ősök tiszteletét tartották szem előtt. Ezzel az volt a céljuk, hogy a halott két lelke közül az egyiknek, a földbe költöző léleknek odalent a sírban minden szükséges dolog a rendelkezésére álljon. Csak mindezek birtokában nyugodhat a lélek békében. Szükséges dolgokon a temetkezők azokat a tárgyakat és állatokat értették, amelyek a halottat életében szolgálták, sőt azokat a személyeket is, akik életében körülvették. Ebben az utóbbi esetben valójában emberáldozatról van szó, amelyet itt már cserépből (agyagból) készült figurák helyettesítenek.

Amíg a sírba költöző lélek körülményeit idelent elrendezik, a halott másik lelke az égi hatalmasságok birodalmába tér meg, s ott vár további sorsára. A földi lélek sorsa felől – amennyiben várakozásának megfelelően megkapta szükséges eszközeit – az utódok már megnyugodhatnak, a sírba költözött lélek nem fog bajt okozni nekik odafönti életükben. Ha azonban a lélek elégedetlen, akkor a temetkezés után is a kedvét kell keresni, ki kell engesztelni.

Jókai nemcsak A leaotungi emberkékben említette (szinte mellékesen) a kínai kőhadsereg létezését. Tetszett neki az a temetkezési kultusz, amelynek részét képezte ez a szokás, és amelyről feltehetően már ifjan tudomást szerzett. *A chimleangi kővitézek* című, 1858-ban írt hosszabb versében például elmondja, hogy egy Xien nevű (képzeletbeli) kínai császár már életében kőhadsereget állíttatott magának. Természetesen neki is az volt a célja, hogy serege legyőzhetetlen legyen, ne fogjon vitézein az ellenség fegyvere. Miután hús-vér katonáit mind egy szálig elveszítette, megelégelte az elszenvedett veszteséget és a veszélyt, elvonult a világtól. Hosszú és biztonságos életre vágyott, ehhez kellettek neki a kővitézek.

Ekkor elhagyá Xien, a császár
Gyönyörű trónját s fényes lakását.
Mandarinjait és hölgyeit mind.
Egy hegyormot hínak Chin-Leangnak.
Arra felment, s ottan a kövekből
Vésetett magának harci népet.
Tizezernyi számu nagy csoporttal
És azok közt éle mind halálig:
Akiken sem ellenségök íja,
Sem vihar, sem hosszú út veszélye,
Még a sárga szellem kardja sem fog.
Most is áll még ott a sziklatábor,
Most is ők ott a legjobb vitézek.

*

Jókai Mór érdeklődése a kínai kultúra iránt nem volt tudományos igényű. De még a „chinai furcsaságok" sem érdekelték őt igazán komolyan, inkább csak szórakoztatták a kínai szokások, „érdekességek". Egyik kisebb, a humorról szóló írásában *(A magyar néphumorról,* 1860) kitér a kínai komikumra is, érdekes módon pont itt említi a kőhadsereget. Mintha kifejezetten szellemes, vicces ötletnek tartaná ezeknek a szobroknak a megalkotását. Több – szerinte humoros – történetet jegyzett föl, amelyeket – állítása szerint – régi évkönyvekben talált. Ilyeneket például:

Az egyik kínai „népmondában" azt olvasta *„hogyan talált Konfucse a pusztában egy kutat, melyből szomjas levén inni akart, de miután megtudá, hogy azt zsiványok kútjának híják, ott hagyá és szomjan odább ment."* Másutt arról talált leírást *„mint utálja a tengeri szellem a pecsenyeszagot."* Aztán arról *„hogyan viszik fel a kínait halála után hosszú varkocsánál fogva az égbe."*

Ezek között olvasta azt is *„hogyan készíttetett Kao Ti császár kövekből hadsereget, miután élő népét az ellenség és az elemek elpusztíták." „Mindezek nekünk elég humorisztikus dolgok, de ott egész komolysággal vannak följegyezve s nincsenek igényeik a kedvderítésre"* – fűzi hozzá értekezéséhez. Mindent összevetve, ez a kurta mondat tekinthető tapasztalatai összegzésének: *„Kínában nincs nyoma a humornak."*

Egyébiránt, Jókai éppen az idézett *„a magyar néphumorról írt értekezésének felolvasásával foglalá el helyét akadémiai székében"* – írja az egyik korabeli értesítő. Több helyen is feltűnik tehát a kőhadsereg az író különféle munkáiban, ám egyik helyen sem jelöli meg pontosan a forrását, és eddig még nem akadtak nyomára az ez iránt érdeklődők sem. Időnként előhozták a kérdést a sinológusok is. A monumentális ókori szoboregyüttes, azaz a kínai cseréphadsereg egy részének 1988-as budapesti bemutatkozásához például az egyik legkiválóbb magyar Kína-kutató, *Miklós Pál* írta a múzeumi szakkatalógus szövegét. A Nemzeti Múzeum vezetése azért őt kérte meg rá, mert ennek a területnek (a kínai történelemnek és művészet-történetnek) jeles, nemzetközi hírű szakértője volt. A katalógus szövegének végén a tudós szerző idézi A leaotungi emberkék két szereplőjének, a mandarinnak és Csia Csingi császárnak a beszélgetését, majd ezt írja a kőből faragott tízezer harcosról: *„az írói képzelet, úgy tűnik, vetekszik a császárival"*. Aztán dicséri az író múltba és jövőbe látó képességét. Vagyis – Jókai forrásait illetően – ő sem jutott messzebb Mikszáthnál. A nagy mesélő konokul hallgat, és dörzsöli odafönt a tenyerét.